

PROSTOR

Javier Cercas Anatomie jednoho okamžiku

Javier Cercas
Anatomie jedného okamžiku

PROSTOR

Javier Cercas Anatomie jednoho okamžiku

přeložila Adriana Krásová

PROSTOR | PRAHA | 2018

Originally published under the title
Anatomía de un instante

Copyright © Javier Cercas, 2009
Czech edition © PROSTOR, 2018
Translation © Adriana Krásová, 2018
Cover photo © ČTK (foto)

ISBN 978-80-7260-400-5

Památce Josého Cercase

Pro Raïla Cercase a Mercè Masovou

toho,
jenž... zřek' se velkých činů
DANTE, *Peklo*, III, 60*

* Přeložil Jaroslav Vrchlický.

OBSAH

Předmluva. Doslov k jednomu románu	13
PRVNÍ ČÁST	
Podhoubí puče	29
DRUHÁ ČÁST	
Pučista tváří v tvář puči	101
TŘETÍ ČÁST	
Revolucionář tváří v tvář puči	173
ČTVRTÁ ČÁST	
Všechny tváře puče	245
PÁTÁ ČÁST	
Ať žije Itálie!	327
Doslov. Předmluva k jednomu románu	409
<i>Poděkování</i>	433
<i>Bibliografie</i>	435
<i>Poznámky</i>	439
<i>Seznam zkratek</i>	461

Doslov k jednomu románu

1

V polovině března 2008 jsem se dočetl, že podle ankety, zveřejněné ve Velké Británii, považuje čtvrtina Angličanů Winstona Churchilla za fiktivní postavu. Tehdy jsem právě dokončil hrubou verzi románu o státním převratu 23. února 1981, byl jsem plný pochybností o tom, co jsem napsal, a vzpomínám, že jsem si položil otázku, kolik Španělů si asi myslí, že Adolfo Suárez je fiktivní postava, že generál Gutiérrez Mellado je fiktivní postava, že Santiago Carrillo nebo podplukovník Tejero jsou fiktivními postavami. Ani teď tu otázku nepokládám za nemístnou. Je sice pravda, že Winston Churchill umřel před více než čtyřiceti lety, kdežto generál Gutiérrez Mellado zemřel před necelými patnácti lety a v době, kdy píšu tyto řádky, jsou Adolfo Suárez, Santiago Carrillo a podplukovník Tejero ještě naživu, ale je také pravda, že Churchill je historickou osobností první třídy, a patří-li alespoň ve Španělsku do stejné kategorie i Suárez, je velmi nepravděpodobné, že by do ní spadali generál Gutiérrez Mellado či Santiago Carrillo, o podplukovníku Tejerovi ani nemluvě; v Churchillově době navíc

televize ještě nebyla hlavním celoplanetárním výrobcem reality ani hlavním výrobcem nerealit, kdežto pro puč 23. února je charakteristické právě to, že ho televize natočila a vysílala do celého světa. Kdo ví, zda Tejero dnes není pro lidi už jen postavou z televizní obrazovky; možná jsou pro mnohé z nich do jisté míry postavami z obrazovky i Adolfo Suárez, generál Gutiérrez Mellado a Santiago Carrillo, ale ne tolik jako on: kromě toho, že se za něj lidé převlékají v zábavných pořadech a reklamách, scvrkla se Tejerova přítomnost ve veřejném životě na pár každoročně opakovaných vteřin v televizi, kdy v třírohém klobouku a s erární pistolí ráže devět milimetrů v ruce vtrhne do zasedacího sálu sněmovny a několika výstřely zahájí ponížení shromážděných poslanců. Přestože víme, že ta postava je reálná, je nereálná; přestože víme, že ten obraz je reálný, je nereálný: je to scéna z béčkového španělského filmu, zahlceného klišé, z dílny jakéhosi nevalného imitátora Luise Garcíi Berlangy. Žádná reálná osoba se nestane fiktivní tím, že se objeví v televizi, ani je-li televizní postavou především, ale televize může snadno nakazit nereálností vše, čeho se dotkne, a v televizi vysílaná historická událost pak jistým způsobem změni svůj charakter, protože televize deformuje (pakliže netrivializuje či nezlehčuje) způsob, jakým událost vnímáme. Puč 23. února je touto anomálií postižen: pokud vím, je to jediný puč v dějinách, který natáčela televize, a to, že byl nafilmován, je současně zárukou jeho reálnosti i zárukou jeho nereálnosti. Když k tomu přičteme historický význam události, úžas, jaký záběry znovu a znovu vyvolávají, a stále znepokojivá skutečná či tušená temná místa, snad to může být vysvětlením pro nevidanou změň fikcí složenou z bezobsažných teorií, nabubřelých myšlenek, senzacechtivých spekulací a vymyšlených vzpomínek, které puč obestírají.

Uvedu drobný příklad toho posledního. Drobný, ale ne

banální, protože se přímo váže k televizní povaze života puče. Žádný Španěl, který se 23. února 1981 už nacházel ve věku duševní vyspělosti, nezapomněl, co dělal toho dne večer, a přesto si mnoho lidí, kteří jsou jinak obdařeni dobrou pamětí, přesně vzpomíná – vědí, kolik bylo hodin, kde byli a s kým –, že viděli v přímém televizním přenosu vstupovat podplukovníka Tejera a jeho gardu do parlamentu, a to až do takové míry, že jsou ochotni přísahat při všem, co je jim svaté, že se jedná o skutečnou vzpomínku. Ale není tomu tak: i když rozhlas v přímém přenosu puč přenášel, televize záběry odvysílala až po osvobození rukojmích, krátce po půl jedné odpoledne 24. února, a živě je tak viděla sotva hrstka novinářů a techniků španělské televize, jejichž kamery natáčely přerušené zasedání parlamentu, a oni pak odeslali záběry prostřednictvím vnitřní sítě, aby se mohly zpracovat a odvysílat v odpoledních zprávách a hlavním večerním zpravodajství. To je to, co se skutečně stalo, my se však zuby nehty bráníme své vzpomínky opustit, protože právě ony jsou útočištěm naší identity. A někteří z nás upřednostňují to, co si pamatují, před tím, co se stalo, takže si i dál pamatují, že viděli puč v přímém přenosu. Podle mě je to neurotická reakce, i když je logická, zvláště v souvislosti s pučem 23. února, kde lze skutečnost a fikci rozlišit často jen s velkými obtížemi. Ostatně puč 23. února lze z mnoha důvodů chápat jako plod kolektivní neurózy. Nebo kolektivní paranoie. Nebo ještě přesněji kolektivního románu. Ve společnosti spektaklu každopádně představoval jeden spektakl navíc. To ale neznamená, že to byla fikce: puč 23. února existoval a dvacet sedm let po onom dni, kdy pro řadu lidí jeho hlavní protagonisté už začali ztrácet status historických postav a pomalu vcházeli do království fikce, jsem dokončil práci na hrubé verzi románu, v němž jsem se pokoušel 23. únor literárně zpracovat. A byl jsem plný pochybností.

Jak mne vůbec napadlo psát román o 23. únoru? Jak mne vůbec napadlo psát román o neuróze, paranoi, o kolektivním románu?

Sotva se najde spisovatel, který by někdy neokusil domýšlivý pocit, že si od něj svět žádá román. Že to není on, kdo hledá román, ale že román hledá jeho. Já to zažil 23. února 2006. Krátce před tímto datem mě požádal jistý italský deník, abych napsal článek o svých vzpomínkách na pokus o státní převrat. Souhlasil jsem a napsal článek, v němž jsem řekl tři věci: zaprvé, že jsem se zachoval jako hrdina, zadruhé, že jsem se nezachoval jako hrdina, a zatřetí, že jako hrdina se nezachoval nikdo. Byl jsem hrdina, protože toho večera, když jsem se od své matky dozvěděl, že ozbrojená skupina gardistů přerušila parlamentní zasedání, na kterém měl být uveden do funkce nový předseda vlády, jsem vyrazil směrem k univerzitě s myslí osmnáctiletého mladíka, rozbouřenou revolučními představami o městě, které povstalo do zbraně, měšťě hřmícím protipučistickými demonstracemi a s barikádami na každém rohu; nebyl jsem hrdina, protože pravda je, že toho večera jsem nevyrazil směrem k univerzitě, abych se neohroženě zapojil do obrany demokracie proti povstaleckým vojákům, ale veden libidózním záměrem jsem chtěl vyhledat kolegyni z ročníku, do které jsem byl po uši zamilovaný, a pokusit se využít těch romantických okamžiků nebo okamžiků, které se mi zdály být romantické, k tomu, abych ji dobyl; nikdo nebyl hrdina, protože když jsem toho večera dorazil na univerzitu, nenašel jsem tam nikoho vyjma oné kolegyně a dvou dalších studentů, zcela bez bojové nálady a současně zcela dezorientovaných. Nikdo na univerzitě, kde jsem studoval – na té ani na žádné jiné – neudělal zhola nic, aby se

puči postavil. Nikdo ve městě, kde jsem žil – ani v něm, ani v žádném jiném – nevyrazil do ulic, aby se vzbouřeným vojákům postavil. Až na hrstku lidí, kteří projevíli odhodlání nasadit pro obranu demokracie svůj krk, celá země seděla doma a čekala, až puč prohraje. Nebo vyhraje.

To je ve zkratce zhruba vše, o čem jsem v článku psal, a protože se mi při psaní oživily již zasuté vzpomínky, 23. února toho roku jsem sledoval s větším zájmem než kdy dřív všechny články, reportáže a rozhovory, kterými média připomínala 25. výročí puče. Byl jsem dokonale zmatený: psal jsem o puči 23. února jako o totálním selhání demokracie, ale většina článků, reportáží a rozhovorů o něm psala jako o totálním vítězství demokracie. A nejen ony. Ten samý den schválila poslanecká sněmovna prohlášení, v němž se uvádí následující: „Absence sebemenšího náznaku podpory ze strany společnosti, příkladný postoj občanů, zodpovědné chování politických stran a odborů, stejně jako chování sdělovacích prostředků a obzvláště demokratických institucí... postačovaly k tomu, aby pokus o státní převrat ztroskotal.“ Jen těžko lze nahromadit více nepravd v tak málo slovech – něco takového jsem si pomyslel, když jsem ten odstavec četl. Podle mě puč společenskou podporu nepostrádal, postoj občanů nebyl příkladný, chování politických stran a odborů nebylo zodpovědné a sdělovací prostředky a demokratické instituce, až na nepatrné výjimky, neudělaly nic, aby puč zmařily. Ten dramatický rozpor mezi mou soukromou vzpomínkou na 23. únor a vzpomínkou podle všeho kolektivní ale nebyl tím, co mne nejvíce ohromilo a vyvolalo domýšlivou představu, že svět si ode mne žádá román, bylo to něco mnohem méně zarážejícího, a přitom elementárnějšího – i když to s oním rozporem patrně souviselo. Byl to záběr, který je povinnou součástí všech televizních reportáží o puči: obraz Adolfa Suáreze sedícího strnule jako socha v poslaneckém křesle pár vteřin po vstupu podplukovníka Tejera do

amfiteátru poslanecké sněmovny, zatímco kolem něj svištěly kulky gardistů a všichni ostatní přítomní poslanci – všichni až na dva: generála Gutiérreze Mellada a Santiaga Carrilla – se vrhli na zem, aby se před střelbou ukryli. Záběr jsem předtím samozřejmě viděl už stokrát, ale jako bych ho z nějakého důvodu ten den viděl poprvé: výkřiky, výstřely, zděšené ticho sněmovny a onen muž, opřený o modré kožené opěradlo premiérského křesla, osamocený, jako socha a přízrak uprostřed rudé pouště prázdných poslaneckých lavic. Uviděl jsem fascinující a oslnivý obraz, dokonale celistvý a plný významů; snad protože skutečně záhadné není to, co nikdo nevidí, ale to, co jsme všichni viděli už mnohokrát a co se přesto brání vydat svůj význam, uviděl jsem obraz plný záhad. A právě on ve mně podnítil neklid. Borges říká, že „jakýkoli osud, ať je jakkoli dlouhý a složitý, se ve skutečnosti skládá z jediného okamžiku: z okamžiku, kdy člověk jednou provždy pozná, kdo je“. Když jsem onoho 23. února viděl, jak Adolfo Suárez sedí v křesle, zatímco kolem něj sviští ve vyprázdněném sále kulky, položil jsem si otázku, zda v tomto okamžiku Suárez jednou provždy poznal, kdo je, a jaký význam v sobě tento starý záběr skrývá, skrývá-li nějaký. Tato dvojí otázka mě během následujících dní neopouštěla, a abych se pokusil na ni odpovědět – nebo lépe řečeno: abych se pokusil ji přesně zformulovat –, rozhodl jsem se napsat román.

Hned jsem se vrhnul do práce. Nevím, zda je třeba vysvětlovat, že snahou mého románu nebylo hájit postavu Suáreze ani ji očerňovat ani ji jakkoli hodnotit, ale pouze prozkoumat význam gesta. Nicméně lhal bych, kdybych tvrdil, že Suárez ve mně tehdy vzbuzoval velké sympatie: v době jeho vlády jsem byl teenager a nikdy jsem ho nepovažoval za něco víc než za frankistického kariéristu, který uspěl díky hluboké ohebnosti své páteře, za oportunistického, reakcionářského, pánbičkářského, povrchního a vychytralého politika, který ztělesňoval vše, čím jsem ve své

zemi nejvíce opovrhoval, a kterého jsem si, jak se velice obávám, ztotožnil se svým otcem, zatvrzelým Suárezovým stoupencem. Postupem doby se můj názor na otce zlepšil, ale nikoli můj názor na Suáreze, alespoň ne nijak zásadně. Teď, o čtvrt století později, jsem ho považoval za stěží průměrného politika, jehož hlavní zásluha spočívala v tom, že byl ve správném okamžiku na správném místě, což mu náhodou vyneslo vůdčí roli při přeměně diktatury v demokracii, kterou by země uskutečnila tak jako tak, a kvůli této rezervovanosti jsem spíše se sarkasmem než s úžasem sledoval veřejné oslavy, během nichž byl ještě za svého života Suárez kanonizován coby velký demokratický státník – oslavy, při nichž jsem ostatně vždy cítil závan ještě většího pokrytectví, než jaké bývá při podobných příležitostech běžné – jako by všemu tomu oslavování nikdo tak úplně nevěřil, nebo jako by oslavující víc než Suáreze oslavovali sami sebe. Ale místo aby to ubralo na nevelké vážnosti, v jaké jsem ho měl, umocnilo to vnímání složitosti postavy a jejího gesta, především když jsem pak začal studovat jeho životopis a shromažďovat materiály o puči. Nejdříve ze všeho jsem se pokusil ve španělské státní televizi získat úplný záznam příchodu podplukovníka Tejera do sněmovny. Vyřizování bylo daleko složitější, než jsem čekal, ale stálo za to. Záznam, pořízený z větší části dvěma kamerami, které pokračovaly v natáčení i po přepadení parlamentu, dokud se samy nezastavily, je ohromující: obrázky, které každoročně vidáme v den výročí 23. února, trvají pět, deset, nanejvýš patnáct vteřin; kompletní záznam trvá stokrát déle: třicet čtyři minut a dvacet čtyři vteřin. Když v poledne 24. února televize záznam vysílala, filozof Julián Marías prohlásil, že by si zasloužil cenu za nejlepší film roku. Téměř třicet let poté cítím, že ta chvála nebyla dostačující: jsou to maximálně hutné záběry s výjimečným vizuálním nábojem, nabitě historií a elektrizované pravdou, které jsem sledoval